

Євген П И З Ю Р

ДМИТРО ІВАНОВИЧ
ЧИЖЕВСЬКИЙ

(До 60-тилітнього ювілею)

Євген П И З Ю Р

ДМИТРО ІВАНОВИЧ
ЧИЖЕВСЬКИЙ

(До 60-тилітнього ювілею)

Б. Чижов

ВИДАВНИЦТВО „УКРАЇНА“

— 1 9 5 5 —

Після десятків літ невсипущих наукових дослідів та професорування в чужих і своїх університетах Дмитра Чижевського, наша громада відзначала тихо й майже непомітно 60-тиліття, цього передового нашого вченого, міжнароднього реноме. За проф. Дмитром І. Чижевським великий шмат життя, в якому він задокументував незламну енергію й ентузіазм для наукового діла, незрівняну та подивундну наполегливість, непідкупну вірність своїм ідеалам. Все це, об'єднане із талантом, принесло багатющі плоди, на які ювілят може сьогодні дивитись з вдовolenням та тим спокоєм, якого не сколихне докір — «А де ж доробок твій — де плід твоїх трудів і творчості твоєї?». А наша й чужа наука приймає ці плоди з вдячністю і з подивом. В тиші бібліотек і архівів, — але в живому контакті з рідними і чужинецькими науковими колами, формувалась його науково-творча індивідуальність на одного з передових

знавців духового світу слов'янста. Лише об'єктивна вартість його творчості відкрила йому шлях у чужині, і хоча пришелець в не своїй землі, — він зумів перебороти перешкоди, та створити умовини для будови діла, що стало змістом його життя. У своє 60-тиріччя Дмитро Чижевський на вершинах свого творчого розквіту. З тим самим ентузіазмом та непослабленою пильністю, як колись, він продовжує діло, що розпочав його ще перед кількома десятками літ. Побажати б лише Вельмишановному Ювілятові, щоб зовнішні умовини дозволили йому дати нові твори, що він їх плянує та до яких він покликаний, як ніхто-інший.

ЧАС ПІДГОТОВИ

Народився Дмитро І. Чижевський 23. березня 1894 р. в Александрії на Херсонщині. У своєму рідному місті закінчив класичну гімназію, — 1911 р. розпочав університетські студії. В літах 1911—1913 Чижевський студіює в Петербурзькому університеті. З черги переїжджає в Київський університет св. Володимира, де й перебуває до 1918 р. та в слідуючому році здає державний іспит із філософії та слов'янської філології як головних предметів. В Російській імперії Чижевський студіює у відомих професорів А. Гілярова, В. В. Зінківського (наш земляк, за уряду Гетьмана міністер віровизнаний) та М. Лоського. Ці два останні є загально-визнаними на Заході знавцями російської філософії та авторами монографій з цієї дисципліни, перекладених на англійську мову.

В революційну завірюху Д. Чижевському доводиться побувати в больше-

вицьких тюрмах. Після виходу з них він подається на еміграцію.

В Німеччині продовжує свої студії, в першу чергу над філософією, на університетах в Гайдельберзі та Фрайбурзі. Тут здобуває докторат з філософії на підставі своєї дисертації про вплив Гегеля на російську філософічну думку („Hegel in Russland“).

Коли студії в російській імперії були, так би мовити, першою, може навіть вступною фазою, то час студій у Німеччині був періодом остаточного формування та вивершування наукової індивідуальності Чижевського. Він мав нагоду студіювати в Німеччині в той час, коли німецька філософія після періоду упадку переживала свій черговий небуденний підйом та розквіт. Згадаймо тільки імена тих, що їх Чижевський називає своїми учителями. Не місце тут розглядати питання, що і скільки завдячує їм Чижевський. Але ці прізвища є бодай віхами для визначення того великого духового клімату, в якому мав щастя працювати і вивершуватися Чижевський. Це Едмунд Гуссерль, основоположник феноменології, якого вклад в розвиток філософії має епохальне значення, Карло Ясперс та Мартин Гайдеггер, чільні представники екзистенціалізму, світові імена сучасної німецької філософії. Далі Ріхард Кронер, дослідник німецької ідеалістичної філософії. Та це ще не всі — це лиш

ті одиниці, яких Чижевський називає своїми учителями. Коли ж брати до уваги духовий клімат, який позначився на Чижевському, тоді треба б згадати інші, дуже визначні постаті того часу. Прикладом таких може бути і дотепер дуже впливовий Макс Шелер, між філософічними думками якого та світоглядом деяких репрезентантів української філософії Чижевський бачить деякі елементи подібності.

Ясна річ, що така інтенсивність філософської й наукової культури має для розвитку духової особистості засадниче значення, чого навіть найбільша індивідуальна пильність не може замінити.

ТРИДЦЯТЬ РОКІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАЦІ

Ще в молодечих роках починається педагогічна діяльність Дмитра Чижевського. В 1924 р. (отже 60-тиліття життя збігається з 30-тиліттям педагогічної діяльності) він стає лектором філософії в Українському Педагогічному Інституті в Празі, в 1925 р. доцентом, а в 1927 р. професором у тому ж інституті. Два роки пізніше (1929) Д. Чижевський габілітується на доцента Українського Вільного Університету в Празі на підставі праці «Гегель і Французька революція», веде через два семестри виклади та, як надзвичайний професор, належить і сьогодні до професорського складу тієї заслуженої нашої інституції. Викладав проф. Чижевський теж філософію і логіку на Богословсько-Педагогічній Академії УАПЦ, що існувала в Мюнхені після другої світової війни.

Основне звання, що його здобув Чижевський наполегливими студіями, від-

крило йому дорогу до чужинецьких університетів. Тут доречно буде пригадати, що для емігранта-вченого, за яким не стоять ніякі інші впливи, а лише його голе знання, ця порція знання мусить поважно переступити квантум вимагане від автохтона, щоб відкрити двері до чужих університетів. Вже в 1932 р. Д. Чижевський починає викладати в німецькому університеті в Галле. Він перебуває в цьому університеті до 1945, цебто до большевицької окупації. Тут він викладає слов'янські мови, мовознавство, історію слов'янських літератур, проблеми, що стосуються їх культури. В 1935—38 рр., поруч з викладами в університеті в Галле, Чижевський веде виклади російської та української мов та літератур в університеті в Єні.

В 1945 р. Чижевський переїздить в університет в Марбурзі, де отримав катедру славістики, яку веде аж до свого виїзду в Америку. За час його професорування в німецьких університетах, була написана під його керівництвом низка дисертацій та семінарійних праць. З семінара в Галле біля двадцятьох праць, були надрукованими. Трьох учнів проф. Чижевського гебілітувалися. Двох з них є сьогодні професорами на катедрах славістики (Д. Гергард в Мюнстері, Л. Мюллер в Кілі), а один доцентом (А. Мічке в Ляйпцігу).

На запрошення Гарвардського універ-

ситету, одного з найкращих наукових закладів Америки, проф. Чижевський прибуває в 1949 р. до США. В цьому університеті він викладає українську мову, російську й українську літератури та порівняльну історію слов'янських літератур. За цей час написав у нього три дисертації, а один з його учнів став професором славістики в Бостонському університеті.

Додатковим вислідом педагогічної діяльності Чижевського є кілька підручників авторства ювілянта, що в обличчі вбогости нашої наукової літератури на філософічні посібники є надзвичайно цінним. Це «Логіка» (Прага 1924), «Хрестоматія грецької філософії до Платона» (Прага 1927), «Курси грецької стародавньої філософії» (Мюнхен 1947), «Хрестоматії до російської літератури, та порівняльної історії слов'янських літератур» (Кембрідж 1950—52).

Коли ми тут обмежилися до схематичного переліку етапів педагогічної діяльності проф. Чижевського, то це зовсім не значить, що тому родові наукової діяльності нашого вченого ми не надаємо належної ваги. Педагогічна діяльність досягає в першу чергу тих осіб, які є в безпосередньому зв'язку з даною інституцією, тих осіб, яких досягає живе слово педагога. Вона має в собі елементи інтимності й той, хто досвідчив її безпосередньо, міг би сказати більше.

ПО НАУКОВИХ ТОВАРИСТВАХ І КОНГРЕСАХ

Дещо оподалік, але в певному зв'язку з педагогічною діяльністю Чижевського, стоїть його діяльність по наукових товариствах. Вже в 1930 р. Д. Чижевський стає членом управи Міжнародного Т-ва „Гегельбунд“ (Hegel-Bund) з осідком у Газі та Берліні. Того ж самого року Чижевський стає членом-кореспондентом «Німецького Т-ва для слов'янських дослідів» з осідком у Празі („Deutsche Gesellschaft fuer slavistische Forschung“). В цьому Товаристві Чижевський редагує дві великі студії, одна про Достоевського, друга про вплив філософії Гегеля на слов'янський світ („Dostojewskij-Studien“, 1931 «Hegel bei den Slaven» 1934). В них поміщені також великі праці авторства ювілянта. В 1932 р. Чижевський стає членом Слов'янського Інституту в Празі, а в 1936 р. дійсним членом Наукового Т-ва ім. Шевченка. Співпрацює з Україн-

ським Науковим Інститутом у Варшаві. В серії праць цього інституту виходить його монографія про Сковороду. Пише також до видань Українського Наукового Інституту в Берліні.

Серед наукових товариств, що в них Д. Чижевський приймав найактивнішу участь, слід ще згадати «Празький Лінгвістичний Гурток» (чесько-німецький), та передовсім «Українське історично-філологічне Т-во» в Празі, в якому він у час своїх приїздів до Праги, в літах 1924—1937, виголосив біля півсотні рефератів.

Після другої світової війни Д. Чижевський стає членом-основоположником УВАН та керівником її філософічного відділу, а в 1951 р. членом Міжнародної Академії в Парижі.

Д. Чижевський виступає на багатьох міжнародних наукових конгресах. На конгресі для вивчення історії релігії, в Люнді (Швеція 1929 р.) читає доповідь «До питання рослини як релігійного символу», на Гегелівському конгресі в Гаазі (1930) — доповідь про вплив філософії Гегеля на слов'янський духовний світ, на фонологічному конгресі в Празі (1930) доповідь про відношення фонології до психології. В 1932 р. Чижевський бере участь у Другому Українському Науковому з'їзді, що відбувся в Празі. На цьому з'їзді він читає шість доповідей: 1. Праця українців у галузі філософії», 2. «Завдання історії україн-

ської філософії», 3. «До етики Сковороди», 4. «Проблеми конкретности в сучасній філософії», 5. «До джерел української філософії 17—18 вв.» і 6. «Спроба класифікації функції слова». На Другому Славістичному Конгресі, що відбувся в Кракові й Варшаві 1934 р. Чижевський виголошує два виклади: один у німецькій мові — «Німецька містика у слов'ян», другий в українській — «Сковорода — як поет». Бере участь у міжнародньому філософічному конгресі в Празі (1935 р.), та в Другому Польському Філософічному Конгресі (Краків 1937).

Крім цього Д. Чижевський належав до «Українського Т-ва Прихильників Книги», що існувало в Празі, та був учасником слов'янського з'їзду бібліотекарів та бібліофілів. Брав теж участь в останньому конгресі німецьких бібліофілів, що відбувся в 1938 р. Цей бічний, здавалося б — в час дозвілля зроджений інтерес, — переростає свої вузькі рами. Чижевський пише статті з цієї ділянки як «До психології читача і читання», «Психологія і бібліотекознавство», чи «Із завдань славістичних бібліотек». (Друковані в «Книголюбі».)

Після останньої війни він бере участь у німецькому філософічному конгресі, що відбувся в Гарміш-Партенкірхені (1948). З черги на Східно-церковній Конференції закордонного відділу євангелицьких церков, що мала місце в

Гайдельберзі 1949 р., дає виклад «Типи східньої святости», а на Східно-церковній Конференції в Єхцель (Гессен — Німеччина 1949) «Староруська побожність». Після приїзду з Америки бере участь у першій славістичній конференції славістів США і Канади в Енн Арбор (1953), де виступає з доповіддю про завдання порівняльної історії слов'янських літератур. Реферат Чижевського під назвою «Філософія Шеллінга у слов'ян» був розісланий учасникам конгресу присвяченого Шеллінгові, що відбувся в Бад Радац (Швейцарія) в 1954 р. Цей реферат буде поміщений у протоколах конгресу, які незабаром появляться друком.

Д. Чижевського запрошують на низку викладів різні чужинецькі наукові товариства (прим., „Kantgesellschaft“, Берлін, — „Una Sancta“, Мюнхен, — „Kunstverein“, Ольденбург, — Берлінське Славістичне Т-во, Шлезька Академія — „Gesellschaft fuer vaterlaendische Forschung“) та університети: Мюнстер, Бонн, Ляйпціг. Виголошує він також численні доповіді й у наших наукових товариствах. З них один цикл присвячений з'ясуванню світоглядів визначних представників нашої духовности: філософів Г. Сковороди і П. Юркевича, далі Куліша, Костомарова, Шевченка, Гоголя.

Належав теж Д. Чижевський до редакції журналу з історії філософії „Archiv fuer Geschichte der Philosophie“.

що виходив у Швейцарії. Від десятка років наш визначний учений є постійним співробітником передового німецького та одного з найкращих у світі славістичних журналів „Zeitschrift fuer slavische Philologie“ (дальше при цитуванні ZfsPh). Почавши з 1928 року немає такого випуску цього журналу, в якому не було б статті проф. Чижевського. Під сучасну пору Д. Чижевський належить до редакції журналу „Südost-Forschung“, що виходить в Мюнхені.

Тут слід було б додати ще інші назви чужомовних журналів, у яких проф. Чижевський містив чи містить свої праці. Це: Germanoslavica Slavia, Kyrios, Wiener Slavistisches Jahrbuch Slovo a Slovesnost, Slov. Poh' lady, Harvard Slavic Studies, Slavonic Review.

НАУКОВИЙ ДОРІБОК ПЕРА

Науково-письменницька творчість Д. Чижевського висувається на перший план його багатогранної наукової діяльності. Вона також найдоступніша не лише для фахової людини, але й для сторонньої, не байдужої на явища духового процесу. Виданий у 1952 р. (Кембрідж, США) бібліографічний показник праць Чижевського, виявляє 291 позицій: книжки, монографії, розповідки, есеї, статті, рецензії. Цей показник неповний. Крім цього слід забувати, що до вищезгаданих позицій доходять видані за останні два роки нові, не менш цікаві й цінні праці.

Проте визначувати наукові заслуги проф. Чижевського лише числом бібліографічних позицій було б рішуче замало. Сьогочасна криза культури і науки відкрила ворота не лише серед нас, але й інших націй — для широкої і дешевої наукової продукції, аж до графоманії включно. Тому треба додати,

що у Чижевського за бібліографічними позиціями стоїть ще щось значно більше. Це ціле одне повне життя, зміст якого вповнили — ентузіазм та безумовна відданість для науки. Сперті на талант і ерудицію, вони дали тип ученого, який ціхує лише представників науки у духово і соціально здиференційованих народів великої культури.

Згаданий бібліографічний показник дефінює тематику праць Чижевського так: «з літератури, філології, філософії і культури». З показника ми довідуємося, що праці проф. Чижевського були публіковані такими мовами: українською, чеською, російською, французькою, англійською, польською, словацькою та хорватською. Конкретизуючи вищезгадану тематику, слід відмітити, що вона стосується таких народів: українського, російського, чеського, словацького, польського, врешті впливу духового процесу німецького світу на слов'янський. Отже ціла черга самостійних дисциплін — література, мовознавство, філософія, культура — в застосуванні до цілої черги національних сфер-об'єктів, на часово незвичайно просторах та різних періодах. Успішне подолання такої широкої проблематики, — а це у працях проф. Чижевського безсумнівне, — зразу свідчить про незвичайну ерудицію нашого вченого. З цього погляду позиція проф. Чижевського в нашій науці чи не єдина. Чу-

жинець — поляк, В. Ледніцький, професор славістики в Каліфорнійському Університеті, даючи огляд стану славістичних студій в США („Kultura“, ч. 7/69 — 8/70), відмітив це влучно, назвавши ювілята «знаменитим енциклопедистом».

До цього приходять інші виняткові позиції у нашого вченого. В особі проф. Чижевського об'єднується вчений-славіст та мислитель і знавець класичної та західноєвропейської філософії. Це схрещення позначилось незвичайно плідно на всій його науковій продукції. Д. Чижевський є м. і. автором праць з ділянки філософії. Згадаймо тут важніші систематичного характеру, пр., «Логіка і етика» (1931), чи «Про формалізм в етиці» (1928). В цій останній, — за словами М. Лоського, «Чижевський викладає оригінальний план розгорнення етики в дусі конкретного ідеального реалізму („History of Russian Philosophy“, стор. 384).

Завдяки філософічному зміслові й вишколові Д. Чижевського, його праці з ділянки славістики, — стосуються вони лінгвістики чи літературознавства або історії філософичної мислі у слов'ян, — виростають чітко поза вузькі фахові межі тих поодиноких дисциплін. Їх ціхує один спільний знаменник, який можна б назвати — гуманістичні науки або на цю німецька термінологія має назву Geisteswissen-

schaften“, Д. Чижевський маркантний репрезентант цієї галузі знання.

Завдяки таким спрямуванням його заінтересовання повертається на ці епохи й особистості слов'янської духової історії, що коріняться глибоко з філософичній і релігійній полосах людської думки. Але його рівночасне знання поза слов'янською філософією дозволяє йому швидко і певно вказати на понаднаціональні зв'язки думки слов'янського світу із західнім, відкрити феномени духового споріднення та ті ідеологічні процеси що зв'язують слов'янство із рештою Європи. Тут солідність методу не дозволяють йому вдоволитись механічним відшукуванням «впливів» чи паралель. З тих причин історія філософії Сходу Європи завдячує йому низку основоположних, піонерських творів та цінні дослідди.

Подібно теж у літературознавстві. Тут праці Чижевського характеризують бажання знайти засадничу теоритичну основу — критерій для оцінки літературних явищ та процесів. Із углибленням у літературний твір заради його самої «літературности» зростає пізнання сил ідей, що назнаменували стиль. Випрацьована шляхом аналізу суцільність стилю епохи — це й є критерій Чижевського для оцінки літературних явищ і процесів. У численних студіях Чижевський пов'язує, — часто в майстерний спосіб, — аналіз змісту із сти-

лем. Він очевидно підкреслює вагу ідеологічної аналізи. Але побіч наголосу на ідеологічні елементи, Чижевський щораз то детальніше відшукує їх пов'язаність із елементами стилю. Так суцільність характеру стилю епохи виростає в Чижевського на критерій періодизації даної літератури, заступаючи по своїй сутті простий, хронологічний або тематичний принцип.

Тим критириєм працює Чижевський у відношенні до поодиноких слов'янських літератур, — передовсім української. Його недавня праця „Outline of Comparative Slavic Literature“ („Нарис порівняльної слов'янської літератури» — Кембрідж, 1952), це спроба поробити генеральні підсумки свого досліду й методи в колі всіх слов'янських літератур. Досягнення з його попередніх аналітичних праць по лінії пов'язаності ідеологічних та стилістичних елементів дозволяють Чижевському розгорнути в цьому теорії вдумливу періодизацію та зіставлення всіх слов'янських літератур.

Як і в ділянці історії слов'янської філософії, так і в історії літератури, замилування Чижевського буде належати тим літературним напрямкам чи постатям, що виявляють релігійне чи філософічне зафарблення, отже літературні твори містики, романтизму, поезії Сковороди, такі постаті як Гоголь, Тютчев, Достоевський. В ділянці історії лі-

тератури дослідницький ентузіязм Чижевського головнно спрямовується на ці епохи, що їх вага була недооцінювана, або їх вивчення занедбане. В нагороду приходять багаті здобутки. Це в першу чергу стосується літературної спадщини барокко у слов'ян. Тут Чижевський неперевершений знавець. На добі барокко він демонструє найуспішніше суцільність стилю епохи.

Але в послідовному прямуванні Чижевський вглиблюється в інші епохи. Так його дослід повертається на неясну під не одним оглядом, а для культурного процесу слов'янських народів вирішну добу романтизму. По другій стороні його дослід сягає до стародавньої доби слов'янських літератур. З такого підходу виростають ті нові наукові твори Чижевського, що служать літературознавству. Але не лише літературознавству, бо деякі студії до літератури стародавньої доби, це також причини до староруської гагіографії.

Тут слід звернути увагу на одну особливість писань Чижевського, що стосуються їх жанрової сторони. Чижевський є автором багатьох обширних звітів та обговорень про досліді інших учених над поодинокими проблемами та різноманітних рецензій на книжки. Було б помилкою припускати, що в тих випадках ідеться про суто реферативну інформацію. Згадані звіти та обговорення Чижевського майже все досягають рів-

ня самостійних наукових причинків. Вони містять у собі розлоге обґрунтування власного становища їх автора й в цей спосіб суттєво допомагають класифікувати висліди праці інших дослідників та встановити їх місце в процесі наукових досягнень. Знову ж основні рецензії на книжки, побіч оцінки та вартісних спостережень, виявляють, що засяг наукового інтересу Чижевського поважно переступає ці межі, які зарисовуються у його систематичних наукових працях

УКРАЇНСЬКИЙ ОБ'ЄКТ

Не має змоги в короткій статті дати точнішу характеристику публікованих праць проф. Чижевського. Це окреме для себе питання, його належне освітлення вимагає фахових кваліфікацій і з боку оглядача. Тому тут подані лише сумаричні завваги. Є певні центральні теми, на яких зупиняється науковий дослід Чижевського. Коли йде про студії, що стосуються України, тут ми хотіли б поставити на першому місці праці з філософії в Україні вже з тої причини, що в нашій науці вони мають піонерський характер. Треба завдячувати Чижевському, що в нашій науковій літературі є кілька творів, які дають уявлення про цю проблему. Їх вага в тому, що вони стосуються філософічних питань, отже об'єкту, який сягає основ пізнання духовости. Дальша їх цінність у тому, що ті праці визначають цілу систему тем для будучих детальних дослідів, які повинні й мусі-

ли б прийти, якщо вивчення нашої духовності мало б найти належне зрозуміння.

По лінії історії української філософії слід відмітити в першу чергу такі праці Д. Чижевського: «Філософія в Україні — спроба історіографії», (були два видання — Прага, 1926 і 1929) та «Нариси з історії філософії в Україні» (Прага 1931), книги, які своїм обсягом, приступністю викладу та інтелектуальною зрівноваженістю дають швидку та змілу орієнтацію в цьому найважливішому але у нас занедбаному предметі. Хоча автор у відношенні до першої книги виразно застерігає, що це «лише спроба і зібрання матеріялу», — а у відношенні до другої, що «ці нариси мають популярний характер» та в обох зазначає, що «історія філософії на Україні не є головною темою моїх студій» — згадані праці є першими та рівночасно до сьогодні єдиними систематичними творами, що подають майже повний огляд історії української філософії та ставлять її в контекст розвитку світової філософії. Особлива вартість тих праць у тому, що вони виховують громадянство для такої дисципліни в нашій науці. Вони дають відповідь на дуже складне (як це можна хоча б бачити з дискусії, що розгорнулась над цими книжками) питання критерія, що визначував би межі цієї дисципліни, щоб то хто і що мало б належати до історії

української філософії. Встановлені проф. Чижевським межі до сьогодні в основі незаперечні. Врешті, як ми це вже згадали, ці книги рівночасно являються першорядною інвентаризацією тем для будучих детальних опрацювань. Обидві праці себе взаємно доповнюють. «Нариси» — систематичністю хронологічного викладу, а «Історіографія» (яка, тут згадаймо, в свій час знайшла відгомін в советській Україні — стаття бібліографа російсько-української філософії Я. Колубовського в «Записках Ніжинського Інституту Народної Освіти», том 8. і друге) — своїми розлогими бібліографічними покажчиками та тематичними спостереженнями стають незаступимими для кожного, хто хоче мати відношення до цього предмету. І жаліти б лише, що «історіографія», яка друкувалася літографічним способом, є сьогодні справжньою рідкістю.

Далі в тій філософічно-історіографічній тематиці є, так би мовити, вужча тема: це Г. С. Сковорода, що — за словами Д. Чижевського — «як звено між барокко й романтикою становить найбільшу та найхарактеристичнішу постать української духової історії» (ZfsPh, том 7, стор. 32). Тут ми маємо монографію проф. Чижевського під заголовком «Філософія Г. С. Сковороди» (Варшава, 1934). Праця має завдання висвітлити систему філософічної думки

Сковороди, та визначити його місце в історії української та загальної філософії. Доповнюють цю тему ціла черга розвідок і статей про Сковороду, поміщених в українських і чужинецьких журналах, яких не має змоги у цій статті навіть перелічити. Для ілюстрації згадаймо серію студій, поміщених в *ZfsPh* (том 7, 10, 12). У них Чижевський відкриває вплив та духове споріднення Сковороди з німецькими містиками Ангелюсом Сілезюсом (Angellus Silesius) та Валентином Вайгелем (Weigel), стверджує філонський характер гнозеології Сковороди, врешті відкидає наукові погляди тих, що хотіли б бачити в Сковороді раціонального інтерпретатора св. Письма, а виявляє в ньому представника символічної екзегези, що її джерела слід шукати в творах св. Отців Церкви.

Одначе, зацікавлення Чижевського не обмежені тільки до Сковороди, — вони розгортаються на ряд інших містиків слов'янського світу або мислителів, що їх важко було б назвати філософами в стислому значенні цього слова. Таким чином з під пера Д. Чижевського зродилась низка статей, що являють собою спробу з'ясувати світогляд деяких гловних представників нашого модерного духового процесу. Коли йдеться про Шевченка, Д. Чижевського в першу чергу займає його релігійний світогляд (дивись: «Шевченко і релігія» —

Повне видання творів Т. Г. Шевченка — Варшава, том 10). В розшуках за джерелами впливу на релігійний світогляд Шевченка, Чижевський, прим., зупиняється на Д. Ф. Штраусі, німецькому філософові й теологові, вільнодумному протестантові, авторові надзвичайно впливової на свій час книги „Das Leben Jesu“, (стаття ювілята „Sevchenko und D. F. Strauss“ — ZfsPh, том 8). Тим шляхом наш учений добуває нові, цікаві та глибокі аспекти для зрозуміння духовости Шевченка. Панько Куліш — за поглядами проф. Чижевського — це типовий репрезентант «філософії серця» (стаття «P. O. Kulis, ein ukrainisches Philosoph des Herzens»). Цю питомість Чижевський уважає за домінуючу теж у філософічному світогляді нашого фахового філософа Памфила Юркевича. В цій властивості філософії Юркевича він бачить її подібності із системою «емоційного інтуїтизму» пізнішого німецького філософа Макса Шелера, що по сьогодні дуже впливовий. Узагалі, на думку Чижевського, зосередження на філософію серця, це типічна властивість української філософії мислі.

Маємо теж статті Чижевського про Вол. Вернадського, першого голову ВУАН, який, як це розкриває ювілят, був автором не лише дуже цікавих натурфілософічних, але й суто філософічних статей («V. J. Vernads'kys Na-

turphilosophie» — Slav. Rundschau, 1935. зош. 5). Маємо також статтю пера Чижевського про В. Липинського — як філософа історії («Дзвони», 1932, ч. 6) та причинки до творів Драгоманова. Ці дві останні постаті дослідів Чижевського охоплює радше периферійно.

На межі філософичної проблематики виростають наукові етюди Л. Чижевського, що мають завдання з'ясувати український національний характер та світогляд. У нас були в минулому серйозні спроби поставити цю дисципліну. Згадати хоча б писання В. Антоновича чи працю М. Костомарова «Дві русскія народности». Сьогодні в нас замилювання до цього предмету чимале, але подиктоване в першу чергу бажанням знайти в ньому підпору для нашого політичного постуляту. Також чимало на ту тему публікується. Але коли зіставити те все із писаннями проф. Чижевського, тоді відразу стає видно, з якою великою відповідальністю береться він за цю складну проблему та які конкретні, нетрафаретні висновки впливають, як нагорода за такий підхід. Ця сучасна повинь друкованих речей на тему т. зв. української духовости, може з небагатьома винятками, негативним тлом, на якому якраз відбиваються праці проф. Чижевського.

Чергоза дисципліна з української тематики, якій Чижевський присвятив свою працю і талант — це літературо-

знавство. По тій лінії він написав низку студій, розвідок, статей і рецензій. І хоча літературознавство належить до найкраще розбудованих галузей нашої науки та спирається на чималу традицію, Чижевський в не одному новатор. Він фактично відкрив духовість доби нашого барокко. При розгляді явищ літератури проф. Чижевський стосує нові, досі в нас мало наголошувані, критерії. Він впершу чергу кладе вагу на естетичний момент, далі ставить собі за завдання висвітлити стиль окремих епох в українській літературі. Завдяки такому підходові, праці Чижевського тієї ділянки переростають межі чистого літературознавства та вступають в ділянку надрядної дисципліни, науки про культуру, про феномен національного культурного процесу.

Тут знову слід відмітити, що студії Д. Чижевського по тій лінії виходять поза межі історіографії даного культурного процесу чи прикладеної аналізи даної національної культури. Чижевський часто опрацьовує проблеми, що стосуються філософії естетики та теорії культури взагалі. Як було згадано, головну увагу він присвячує аналізу культурно-історичних епох та їх стилів («Культурно-історичні епохи», Авґсбург, 1949, друга змістом стаття на цю тему в «Богослов», Мюнхен, 1949, ч. 4—6 і «Початки й кінці нових ідеологічних

епох» — у «Віра і знання», ч. 1. Нью-Йорк, 1954):

В літературознавстві увага Чижевського спрямована головню на два періоди, а саме на київській добі та ще більшою мірою на добі реформації і барокко. До київської доби ми маємо його працю в німецькій мові «Історія староруської літератури в 11, 12 і 13 столітті» («Die Geschichte der altrussischen Literatur in 11, 12 und 13 Jahrhundert», Франкфурт-Майн, 1948). Передовий німецький славіст Макс Фасмер, дає таку ляпідарну оцінку цього твору: «Ця книга є першим повним і стисло науковим представленням староруської літератури в німецькій мові, та хоч би тому буде привітана з радістю всіма заінтересованими» (ZfsPh, том 20, стор. 459). В ній, либонь в перше, є систематичні спроби відвести належне місце естетичним вартостям літературних пам'яток та хронологічний і тематичний принцип поділу предмету заступити критерієм схоплення суті стилю однієї доби й виявів еволюції цього стилю.

Коли йдеться про добу реформації і барокко, то тут ми маємо систематичну працю авторства Д. Чижевського, видану в Празі 1942 р. під заголовком «Історія української літератури». Вона запланована, як другий том (і так теж видана), охоплює період ренесансу, реформації і барокко. До цієї теми належить книга нарисів ювілята під наголовком

«Українське літературне барокко» видана накладом «Українського історично-філологічного Т-ва в Празі» — в роках 1942—1944. Закінчення рукопису цього твору загинуло в останніх роках війни. Літературний процес і спадщина барокко, це улюблена домена проф. Чижевського, якої він незрівняний знавець. На ній він демонструє найповніше свою теорему про суцільність стилю окресленої доби.

Цій систематичній праці дорівнює ціла черга розвідок і статей, що стосуються так літератури цих двох епох як і інших періодів. В пляні вивершення попереднього, виростає новий систематичний твір ювілята, його «Історія української літератури від початку до доби реалізму», яка є вже у манускрипті та має незабаром появитися накладом УВАН в США. В цьому новому творі ми будемо мати модерну історію нашої літератури, якої нам дотепер бракує.

Науковий доробок Д. Чижевського, доповнюють праці, що стосуються української філології. Вони становлять окрему позицію в наукових працях ювілята, доступу в першу чергу для фахівців цієї галузі науки. Праці на українську тематику у проф. Чижевського становлять найбільшу частину його наукового дорібку. Наш перелік дуже далекий від того, щоб бути повним і обмежений лише до найсуттєвішого.

НА РОСІЙСЬКУ ТЕМУ

Наукова праця Чижевського, що стосується російської теми, своїм обсягом та масивністю опрацювання майже паралельна до української. Вона розгортається в тих самих напрямках, що й українська: історія філософії в Росії, російська література, культура, лінгвістика.

Коли йдеться про філософічний процес у Росії, в Чижевського висувається на перший план проблема впливу німецької ідеалістичної філософії та західних містиків на російську філософічно-суспільну думку. Тут центральне місце займає вплив Гегеля. У зв'язку з цим треба в першу чергу відмітити студію Д. Чижевського «Гегель в России», (Париж, 1939) найосновніший твір у філософічній літературі з цього питання. Ця праця не є перекладом його студії німецькою мовою. Вона лише базується на зібраному матеріалі цієї останньої і послуговується в основі тією самою схе-

мою, але в підході до висвітлення проблеми, який диктує орієнтація на іншого читача, вона інша. Тимто ми маємо до діла з новою книжкою. Згаданий вже нами В. Зінківський так її характеризує в своїй «History of Russian Philosophy»: «хоча ця праця присвячена спеціальній темі, вона торкається майже всього цього, що важливе в історії російської думки» (стор. 13).

Дослід по лінії філософії в Росії веде Чижевського до інших постатей: Чаадаєва, Тютчева, Достоевського. Зокрема філософічний світогляд останнього становить у проф. Чижевського особливу тему. Вислідом цього є редактована Д. Чижевським збірна праця „Dostojewskij-Studien“. (Райхенберг, 1931), складена з доручення згаданого вже «Німецького наукового т-ва для слов'янських дослідів» у Празі. У ній поміщена розвідка ювілята про проблему т. зв. двійництва у Достоевського. Н. Лоський каже на її адресу, що висловлені там думки становлять цінний вклад до в'яснення дивного феномену розкладу особистости взагалі. До цього самого циклу належать статті Д. Чижевського, що мають за мету в'яснити відношення Достоевського до Ніцше, до Шіллера, як поета і мислителя, а також розвідки, що ставляють собі за завдання відкрити споріднення поглядів Достоевського на психологію з поглядами романтичних німецьких психологів, Каруса (Carus),

Шуберта, врешті, з'ясувати відношення Достоевського до раціоналістичної етики, та його спільних пунктів із Кіркгардом. Заокруглюють цей цикл, як і в українській філософській тематиці, бібліографічні огляди публікацій, що стосуються російської філософії.

Імпозантним є також дорібок проф. Чижевського в галузі російського літературознавства. На тому герені об'єкт дослідіу його праць нераз схрещується з українським (так, приміром, є із феноменом Гоголя). Увагу нашого вченого приптягас в першу чергу комплекс російського романтизму, який вирішально заважив на російському духовому процесі та на розвиткові російської літератури. Звідтіля такі його есеї як «Пушкін і романтизм», «Пушкін між романтизмом і клясицизмом», або «Тютчев і німецька романтика». Головно двом постатям наш учений приділює особливу увагу: Гоголеві й Пушкінові. Про Гоголя проф. Чижевський написав низку статей і розвідок, виголосив багато рефератів. Згадаймо тут, наприклад, його майстерну аналізу «Шинелі» (Zfs¹h, том 14), далі — «Гоголь — художник і мислитель (Аннали ВУАН, ч. 4) або розвідку «Невідомий Гоголь» (Slavonic Review, том 30) Ця остання є немов пересторогою проти тих поглядів у науці, що ідейний світогляд Гоголя хотіли б бачити простим, нескладним. Чижевський виказує, які ін-

ші, дотепер невідомі або недооцінювані, елементи склались на цей світогляд або які ще чекають на вивчення (наприклад, вплив *Imitatio Christi* чи «економічної теології»).

Коли ж ідеться про Пушкіна, то побіч згаданого вже нами вище, ми маємо в додатку широкі звіти з під пера Д. Чижевського, що зичерпно й потрібно обговорюють сучасний досвід над поезією Пушкіна (*ZfsPh* тт. 16, 17 19). Окреме місце займає тут редагування Чижевським тексту та спорядження основного й широкого коментаря до «Євгена Онегіна», репрезентативного твору російської літератури, виданого недавно (1953) Гарвардським університетом. З приводу цієї появи, американський рецензент пише в «*American Slavonic Review*», том 13): «Ця публікація великої поеми Пушкіна є першим науковим виданням, що призначена для англомовних студентів. Ця книга є такою, якою вона повинна бути... Через неї всі любителі літератури стали боржниками проф. Чижевського.»

Врешті шляхом обширних рецензій на книжки, чи при допомозі цілої черги т. зв. «*Lesefruechte*» (овочі лєнтури), поміщуваних у *ZfsPh*, професор Д. Чижевський виявив, що в обсязі його літературознавчого інтересу знаходиться черга інших російських письменників і поетів: Тургенєв, Толстой, Лєрмонтов, Чехов, Блок. Подібно, як і в україн-

ській тематиці, до згаданих праць при-
лягають публікації Чижевського, що
стосуються російської лінгвістики, а та-
кож культури.

ЗАХІДНІ СЛОВ'ЯНИ

Увага проф. Чижевського не вичерпується проблемами, що стосуються українського та російського народів, а поширюється ще на чехів і словаків. Навіть тут засяг його наукового інтересу не звужується, хібащо масивність опрацювання. Тут так, як в українській тематиці, акцент положений на добу барокко. Звідсіля він радіє на романтику й на древню добу. Праці Чижевського, з культурної проблематики цих народів, це не вислід периферійного заінтересування. Вони виростають органічно з універсальності підходу Чижевського до проблеми слов'янства.

Тому ми маємо важливі статті ювілянта про церковно-слов'янську літературу в Чехії до кінця 11. століття, маємо про чеську середньовічну літературу, як теж великий 20-тисторінковий есеї про світогляд чеського поета початку 19. століття Карла Махи, якого вва-

жають за піонера чеської модерної поезії.

Одначе увага Чижевського спрямована передусім на добу чеського барокко. Тут він пише детальні звіти про сучасні чеські дослідження над літературою цієї доби. Чижевський притягає в першу чергу постать Івана Амоса Коменського, славного теолога і педагога, основника модерної систематичної педагогіки (жив у 17. ст.). Проф. Чижевський пише цілу низку студій і статей про цю визначну постать чеського народу. Ці праці були друковані по різних журналах і на різних мовах. Це т. зв. «Comeniana». В них ми маємо донесення про нововідкриті твори Коменського, їх систематичну інтерпретацію, врешті широке обговорення найновішої літератури про Коменського.

Проф. Чижевський робить самостійні успішні розшуки за письменницькою спадщиною Коменського. В архіві в Галле він знайшов рукопис «Пансофії» Коменського та його «Пансофічного словника» (2 тисячі сторінок). Ці твори вважались утраченими або ненаписаними. Чижевський підготував їх до друку. Крім цього ще знайшов десять інших, зовсім невідомих творів Коменського або невідомих їх видань у Німеччині. Чижевський не покинув цих розшуків і після переїзду в Америку та відкрив ще одно невідоме видання Коменського в Гарвардській бібліотеці.

Німецький славіст, професор Мюнхенського університету, А. Шмаус (A. Schmaus) так оцінює виконаву Д. Чижевським роботу в тій ділянці: «Він при помочі своїх широких звідомлень інформував славістику про хід модерного чеського досліду над барокко, зокрема про працю і публікації І. Вашіца та В. Бітнара. Завдяки власній оцінці він поміг включити чеський барокко у всеєвропейську історію стилів. З духового терену барокко притягала його увагу в першу чергу велика постать Коменського. Наука про Коменського завдячує йому тут найбільш цінні знахідки, про які він звітував у поодиноких періодиках. Його «Коменіяна» є найкращим оглядом розвитку дослідів над Коменським. В обширних обговореннях займав він становище до універсалізму доби барокко й до енциклопедичного виховного ідеалу Коменського. А в останньому часі (1953 у праці про «Labirynt Sveta») він дав найкращу досі аналізу змісту й форми цього твору, розгортаючи перспективу на історію мотивів і розкриваючи сенс «негативної алегорії» як літературного засобу.» (Jahrb. f. Gesch. Osteuropas N F., том 2, зош. 2, стор. 212—13).

Коли ж мова про словаків, то проф. Чижевський цікавиться в першу чергу Л. Штуром, подвижником словацького національного відродження. Про нього ювілят пише розвідки і статті, та окре-

му студію під заголовком «Філософія життя Штура», видана на словацькій мові в Братиславі 1941 р. («Sturova filozofia zivota»).

Все ж таки А. Штур, це не одинока постать словацького світу, якою цікавиться Чижевський. Він пише теж про поета Янка Краля та займається деякими важливими моментами словацького культурного процесу.

З цією тематикою в'яжуться статті Чижевського про чесько-українські та чесько-російські стосунки або про завдання чесько-словацької історії філософії.

НА ДУХОВИХ ПЕРЕХРЕСТЯХ ЗАХОДУ І СХОДУ

З черги виростає в науковій праці проф. Чижевського нова окрема та розлого тема. Це вплив німецького духового світу на слов'янський. Тут висувається на перше місце проблема і значення впливу німецької ідеалістичної філософії, зокрема впливу філософічної системи Гегеля. За словами Чижевського вплив цієї останньої «можна сміло назвати кульмінаційним пунктом німецького впливу на Росію» (Гегель в Росії, ст. 8). Цьому важливому питанню присвячені головні дослідження та праці ювілянта. Але Гегель мав своїх предтеч на сході Європи. Перед геґіалізмом — тут діяв ще вплив Шеллінґа. Вплив Шеллінґа в Україні і в Росії це та проблема, яка в пляні суцільного вивчення впливу німецького духового процесу на слов'янський схід, приковує в дальшому увагу проф. Чижевського.

Все ж першим напрямком, який, за

поглядами проф. Чижевського, підготував ґрунт для могутнього впливу філософії Гегеля на сході Європи, була західноєвропейська містика. Містична література стала відома спершу на Україні — вже в 17. столітті — а щойно опісля в Росії, починаючи з другої половини 18. століття. У всіх тих світоглядних системах (Гегель — Шеллінґ — містика), спільний стрижень становила синтеза релігійного та філософічного елементів, і цьому в першу чергу вони завдячують свою атракційну силу на сході Європи. На думку проф. Чижевського, це лінія, що з'єднує Гегеля із Шеллінґом і Беме, проходить через нюрнберзьку містичну традицію 18. століття.

Питання впливу німецьких містиків та знайомство з їх творами в Україні і в Росії, виростають у працях Чижевського до окремої, чітко зарисованої теми. Проф. Чижевський досліджує вплив теософічного містика Якова Беме, (статті *J. Boehme in Russland*), далі ще відкриває сліди Ангелюса Сілезійського і В. Вайгеля на світогляді Сковороди, зупиняється на І. Арндті, розглядає вплив Фридриха Етінґера та врешті доходить до новішого представника містики, німецького теософічного філософа Франца Баадера (помер 1841). До цього пляну належать помічення Д. Чижевського про вплив французького містика Сен-Мартена, чи скандинав-

ського Сведенборга, на мислителів Сходу. Тут треба віднести дослід Чижевського про вплив німецьких пієтистів. Проте, головна увага в дослідях Чижевського звернена на вплив філософії Гегеля, який, за його словами, «тягнеться без перерви, почавши з 30-х літ 19. століття аж до нашої сучасности» (Гегель у Росії). Вислідом цього широкого дослідження є велика, 500-сторінкова монографія, збірного авторства, за редакцією проф. Чижевського під заголовком „Гегель у слов'ян“ («Hegel bei den Slaven». Райхенберг, 1934 рік). В ній більш ніж половину становить студія Чижевського під наголовком «Гегель у Росії». Праця виходить поза межі визначені заголовком та являється синтетичним твором до певних сторінок не лише філософічного, але культурного процесу сходу Європи взагалі. Для її оцінки віддаймо голос рецензентам-фахівцям. Так у центральному німецькому славістичному журналі «Zeitschrift fuer slav. Philologie» (том. 12), С. Франк пише: «Видана проф. Чижевським збірна праця, є знаменитим досягненням на полі дослідження історії-духового життя слов'ян, передовсім німецько-слов'янських духових стосунків. Вісь цієї збірної праці становить студія редактора цього твору Д. Чижевського «Гегель у Росії», сперта на небуденній начитаності. Вона дає більше, ніж обіцяє наголовок, бо на

канві гегелівської філософії вона фактично становить перегляд філософії в Росії за останнє століття. Саме такої праці, що так детально та ґрунтовно давала б перегляд під не одним оглядом замітної російської філософії, бракувало в німецькій, як і в інших європейських мовах.»

Подібно висловився також Р. Гессен у рецензії, поміщеній у славістичному журналі «Germano-Slavica», (1935, ч. 1—4). Для А. Койре праця проф. Чижевського стала приводом до написання двох довгих статей, поміщених у французькому славістичному журналі «Le Monde Slave», (1936, ч. 5—6), що в 1952 р. вийшли окремою книжкою.

Тут до речі буде згадати, що інтерес до філософії Гегеля, радіус впливу якої дивно великий, і сьогодні незвичайний. Саме в останніх роках появилася низка праць, які встановлюють зв'язок поміж гегеліянізмом та німецьким інтелектуальним радикалізмом, далі марксизмом (праці К. Лєвіта, С. Гука, Г. Маркузе). Філософія Гегеля виконала деякою мірою подібну роль теж щодо зародження радикалізму в Росії (Герцен, Бакунін). До цього, сьогодні актуального, аспекту праці проф. Чижевського про гегеліянiзм дають багато.

Цю тематику, що стосується впливу західньої філософічної думки на мислителів сходу, доповнюють численні статті й розвідки Д. Чижевського про

культурні стосунки німецького світу із слов'янським. Згадаймо тут хоч декі: «Українські друки в Німеччині», «Стосунок Фіхте та його школи до харківського університету», «Словацькі студенти в Галле», «Нові видання Гете», чи «Листи Я. Шафаріка і Л. Шгура до Фридриха Потта».

Із праць проф. Чижевського, зв'язаних з тими проблемами, видно не лише який великий був вплив німецького культурного світу на слов'янський — це ствердили й інші — але показано також точно, якими шляхами він проходив та які давав ефекти. Тому праці Чижевського дозволяють пояснити не одно явище із духового процесу сходу Європи критеріями, що сягають духових основ.

* * *

Вже з цього короткого, схематичного, перегляду напрямків досліду проф. Чижевського, його тем та його праць вирінає його імпозантна наукова сільветка: універсального славіста — вченого, зрілого самостійного мислителя. Таким знає його чужинецький науковий світ. Гарвардський університет спішить зарекомендувати проф. Чижевського на своїх виданнях, що їх редагує ювілят, як «славіста — вченого міжнародної репутації», а в Німеччині старанням німецьких наукових кіл вийшов ювілейний збірник в честь проф. Чижевського, що містить повну бібліогра-

фію праць Чижевського (біля 520 позицій), нарис його діяльності пера проф. М. Фасмера та 26 статей авторства німецьких славістів.

Дати належну оцінку наукової праці проф. Д. Чижевського, що стосується української проблематики — таке завдання диктувало б вимогу окремих розвідок фахових авторів. Як ми вже сказали, доробок Чижевського в цій галузі розгортається по лінії самостійних дисциплін — історії філософії, літературознавства, мовознавства та культури.

Російська тема в працях Чижевського може не така багатогранна, але її опрацювання не менш об'ємисте. Це диктувала хоча б сама матерія предмету. З погляду нашої науки можна либонь й треба бачити праці Чижевського на російську тему в іншому, додатковому аспекті. Підхід Д. Чижевського до цієї теми самостійний, а не *via* українська. Спрямкування на неї не зумовлене в Чижевського фактом, що через її розгорнення досягається краще розуміння українських проблем, хоча, це очевидне, праці Чижевського по тій лінії виконують й це додаткове завдання. З тих причин можна й треба вбачати в тих працях Чижевського поважний вклад у розбудову нашого власного російства, такого актуального сьогодні та розвинутого в інших народів, а в нас занедбаного.

Розлогі студії та відкриття Чижев-

ського, що відносяться до західніх слов'ян, чехів і словаків, вивершують його позицію як універсального славіста.

Дослід над питанням впливу німецького світу на східноєвропейський, підсилюючи його позицію як славіста, рівночасно визначає йому специфічне місце. Цей вплив німецької духовости, що в своєму початку обмежувався до сфери культури, в першу чергу філософічно-суспільної мислі, своїм корінням либонь переріс значення впливу французького раціоналізму та французької соціальної культури. На спілку із французьким впливом він став вихідною базою для всіх пізніших західноєвропейських течій (прим., марксизму), що в своїй пізнішій фазі захопили суспільну й політичну сферу російської дійсности. Суцільність цього впливу Заходу мала ефект каталізатора на російську дійсність, штовхаючи її, з одної сторони — до революційного, з другої — до реакційного радикалізму. Проблема цього впливу ще належно не вивчена, його вага ще й сьогодні недоцінена. Д. Чижевський належить до чільних знавців його первонаочальних основ і джерел — і це не в рямцях якоїсь партикулярної науки.

Так у короткому перегляді представляється науковий доробок проф. Д. Чижевського. Цей перегляд далекий від повноти, він також, виразно зазначаємо, не має претенсій бути фаховою

оцінкою. Його мета значно скромніша. показати в популярний спосіб працю, що її виконав Д. Чижевський на науковому полі. І коли на підставі цього читач набере уяви, що в особі Чижевського наша наука має вченого першої ранги, він своє завдання виконав.

Хай на скріплення наших слів нам можна буде покликатись на згаданого вже нами німецького славіста проф. А. Шмавса. Він так оцінює наукові заслуги проф. Чижевського: «Навіть якщо інші дослідники думають, що вони не завжди й не в усьому можуть погоджуватися з Чижевським, то все таки треба Чижевському високо поставити в рахунок те, що він, oprіч гостроти зору, має відвагу валити вперті opinii й оцінки та займатися радше тим, що було нехтоване, ставлячи його у справедливішому світлі. Невже ж можна тоді брати дослідникові за зле, якщо йому не вдається дечого обминути, наприклад, переяскування західньослов'янського впливу на літературу Київської доби? Якщо не один його осуд про індивідуальні епохи (прим., «просвічення») або осуди про поодинокі поста-ті (як Белінський) звучать гостро, а часом навіть несправедливо, то це пояснюється намаганням направити історичну перспективу. Теж не будуть лишніми деякі застереження щодо сили та продуктивності поодиноких критеріїв стилю. Та це ж ні в найменшій мірі не

зменшує вдячності, з якою славістична наука споглядає сьогодні на багате жниво трудів ювілята. Хіба ж це не найгарніша й не найбільш плідна форма наукового діяння, коли Чижевський постійно зриває із стану самовдовілля наукову думку й дослідницьку працю? Бож він кличе нас шукати правду на нових дорогах, і в першу чергу, промощує ці дороги сам відважно і вміло.» (Jahrb. f. Gesch. Osteuropas, N. F., том 2, зошит 2, стор. 214.)

В УКРАЇНСЬКІЙ СУСПІЛЬНОСТІ

Не слід, згадуючи про Чижевського, відсувати ті питання, які напрошуються: яким є взаємостосунок Чижевського й української суспільности, хоча б еміграційної. Це простора тема, на яку було б важко дати детальну відповідь вже лиш тому, що ця тема переступає індивідуальні межі, та ілюструє деякі сторінки нашого духово-громадського життя взагалі.

Вже на перший погляд приходиться ствердити, що Д. Чижевський не в центрі нашої суспільности. Треба відмітити, що атмосферу для творчого вияву, спонуки і терен праці, врешті її зрозуміння дає Чижевському від десятка літ скорше чужинецький світ, ніж свій. Не зважаючи на це, в історії української культури ім'я Чижевського буде належати до найвизначніших. Хоча, це може і дивним здаватися, людина, яка стоїть на периферіях українського життя, дала вклад, який причалює до

центральної надбань культури цієї суспільності.

Щоб з'ясувати деякі речі, треба було б з'ясувати хоча ситуацію тієї української науки, яка була і є останні десятиліття поза засягом большевиків. Ця наука жила довгий час своїми світлими традиціями та засадами, які походять з часів відродження, коли то наука, бажаючи завжди бути щирим пізнанням правди, мала дати життю пробудженого народу зміст, сенс і його духові виміри.

Та вже в останніх десятиліттях набрали сили ті суспільно-політичні течії, що заздалегідь були ворожі не лише об'єктивному пізнанню, але навіть культурі взагалі. Воно не виглядало так безнадійно, доки такі гасла й теорії не перейшли в масову та погубну практику. Відомий програмовий клич «наука на службу нації» сьогодні є вже тільки оманною вивіскою для підкорення політичним течіям навіть наукового життя. На додаток, вчорашні послідовники ворожих до пізнання течій постановили піти собі в науку, щоб плекати її на свій лад. У висліді настала чимала інфляція писань, що мають претенсії бути науковими. Що гірше, навіть у справжніх людей науки, коли йде про такі фундаментальні питання нашої духової ситуації, панує нерозуміння, що межує з наївністю. Ще й сьогодні проголошують вони, що голов-

не завдання нашої науки на чужині — це бути пропагатором української справи. Хотіти робити науку двигуном пропаганди і не з'ясувати собі ситуації, в якій ця наука опинилася таки завдяки нашим власним силам, це вже сигнал великої загрози для росту нашої культури й науки взагалі.

В такій ситуації «інструментального» розуміння культури для Д. Чижевського з його підходом до науки, як ідеалу пізнання, з його науковою методою, виробленою на кращих школах думки, з його піонерським об'єктом і темою досліджу, оставалось місце на периферіях своєї суспільности.

Та, ми думаємо, не має причин закінчувати ту ювілейну згадку песимістичними тонами. Не все, що є в нашому житті, вміщується в панівних течіях, далеко не все їм підкорене. Якщо ті течії — це центральне явище, то існує більше українських людей, які живуть на периферіях цього життя. Для них життєвий труд Чижевського це не лише предмет подиву, але й приклад, та, коли йдеться про теми з нашої духовости, що їх накреслив Чижевський, це також диспозиції для праці їх самих.

ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК

Стр.	рядок		надруковано	треба
9	6	знизу	габілітувалися	габілітувалися
17	16	згори	українською, чеською,	українською, німецькою, чеською,
18	16	згори	ділянки філософії	ділянки теоретичної філософії
19	9	згори	знання поза слов'янською філософією	знання позаслов'янської філософії
21	13	знизу	також причини до	також внески до
27	17	згори	ein ukrainisches	ein ukrainischer
37	3	знизу	20-тисторінковий	70-тисторінковий
38	7	згори	Чижевський	Чижевського
41	8	знизу	гегелізмом	гагеліянізмом
42	15	згори	пе лівія	пя лівія
43	1	"	Сведенгорга	Сведенборга
48	18	"	вперті	втерті

